

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПІД ВПЛИВОМ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Яновська Т.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглядаються функції педагогічного спілкування та аналізуються прояви емоційного інтелекту у контексті його інтерактивної сторони, що є важливим чинником ефективної саморегуляції у професійній діяльності педагога. Наведено результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей реалізації емоційної складової професійного спілкування студентів. Окреслюються шляхи розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів у навчальному процесі в умовах вищої школи.

Ключові слова: педагогічне спілкування, функції спілкування, взаємодія, навчання, інтерактивні методи навчання, колективне пізнання, емоційний інтелект.

Постановка проблеми. Сучасний навчальний процес у закладі вищої освіти передбачає формування майбутнього професіонала як всебічно розвиненої особистості, спрямованої на виконання системи професійних обов'язків та здійснення широкого кола соціальних функцій. Особливої актуальності це набуває при підготовці студентства до роботи у сфері соціономічних професій, де об'єктом прикладання фізичних і духовних зусиль є люди та вирішення специфічних проблем, пов'язаних з їх життєдіяльністю. Проте у багатьох наукових дослідженнях, які стосуються питань організації навчального процесу у сучасній вищій школі, зазначається, що завдання формування особистості молоді людини приходять у деяке протиріччя із засадами традиційного навчання. Воно переважно спирається на організацію занять пояснювально-ілюстративного типу, передбачається індивідуальна робота студентів у ході освоєння ними знань та орієнтація переважно на засвоєння і відтворення навчального матеріалу. Зрозуміло, що при такій організації навчання розвиток навичок професійного спілкування, важливих для майбутніх педагогів, зазнає значних обмежень, ускладнюється й їх включення у систему особистісних цінностей студентської молоді.

Саме тому у контексті досягнення цілей формування особистості майбутнього професіонала важливого значення набуває проблема активізації його пізнавальної діяльності у навчальному процесі. При цьому значну роль відіграє спільна пізнавальна діяльність студентів, що базується на їх специфічній взаємодії. Особливого значення вона набуває для розвитку емоційної складової педагогічного спілкування, яка є запорукою успішної координації діяльності педагога та учнів у навчальному процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні проблемою емоційного інтелекту займаються спеціалісти у всьому світі. Серед них можна назвати таких, як І. Андреева, Д. Гоулман, С. Дерев'янка, Е. Ільїн, Н. Коврига, Дж. Майер [1, с. 90; 3, с. 137; 4, с. 126] та інші. Їх дослідження показують, що успіх у значній мірі залежить від розумного володіння емоціями, тобто емоційним інтелектом (EQ). Якраз ним й визначається характер та рівень сприйняття людиною світу, подій, окремих людей, а також реакція на все, яка в свою чергу впливає на ефективність її дій.

Розвиток емоційного інтелекту у студентський період не просто важливий і бажаний, для цього є об'єктивні спонукальні фактори, доводять Н. Коврига і Е. Носенко [3, с. 209–212].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема особливостей формування емоційного інтелекту вивчається не так давно, але незважаючи на це в сучасному світі вона є досить актуальною. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема особливостей формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців педагогічної діяльності є недостатньо вивченою. Такий стан не дає можливості достатньо обґрунтувати проблему формування та особливостей прояву емоційного інтелекту студентської молоді під час використання ними інтерактивних методів навчання в ході пізнання нового матеріалу, вирішення складних завдань.

Мета статті. Основна мета статті полягає у теоретичному та емпіричному дослідженні особливостей формування емоційного інтелекту майбутніх педагогів. **Завдання** полягають у теоретичному аналізі досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній психології; емпіричному вивченні особливостей розвитку емоційного інтелекту студентів в умовах вищої школи; окресленні основних шляхів формування емоційного інтелекту майбутніх педагогів у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. В умовах гуманізації сучасного суспільства зростає необхідність організації педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні. У психолого-педагогічних дослідженнях вирізняють кілька ознак такої організації. По-перше, це особистісна орієнтація учасників педагогічного процесу, що полягає у здатності правильно розуміти співрозмовника, аналізувати мотиви його поведінки та можливі умови їх реалізації та розвитку. По-друге, про ефективність педагогічного спілкування свідчить рівність психологічних позицій співрозмовників, яка на практиці проявляється у визнанні права учня на висловлювання власної думки, недопустимість авторитаризму вчителя. По-третє, суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування виражається у проникненні у світ почуттів та переживань співрозмовника, співпереживанні, емпатії та у використанні педагогом нестандартних прийомів спілкування, при яких відбувається відхід від чітко вираженої ролівої позиції вчителя [2, с. 134; 6, с. 316; 9, с. 84; 10, с. 77].

У педагогічному процесі спілкування забезпечує низку важливих функцій, кожна з яких набуває особливого значення у ході надання навчального процесу ознак активної взаємодії. Так, Семиченко В.А., Волкова Н.П. до їх складу відносять: контактну, тобто забезпечення готовності до сприймання та передачі змісту знань; інформаційну, що полягає у обміні думками, рішеннями; спонукальну, яка забезпечує спрямування співрозмовника до певних дій; координаційну, що передбачає узгодження дій для спільної діяльності; пізнавальну як сприймання і вивчення внутрішнього стану співрозмовника, колективу, себе самого; експресивну, що є здатністю педагога до емоційної виразності у передачі знань та забезпечує обмін емоціями з партнером; встановлення відносин, тобто рольових, статусних та міжособистісних зв'язків; організацію впливу як зміну станів, поведінки, комунікативних можливостей особистості; управлінську, тобто здатність керувати своєю поведінкою та впливати на інших людей [2, с. 161; 9, с. 139].

Ці функції мають системний характер, передбачають єдність і постійний взаємозв'язок, що дозволяє педагогу організовувати різнопланову взаємодію з учнями на уроках та у позаурочний час. Реалізація кожної з них неможлива без здатності сторін педагогічного спілкування до усвідомлення та аналізу власних емоцій, почуттів і переживань співрозмовника. Саме це забезпечує сприятливий психологічний клімат у взаємодії та налаштованість її учасників на співпрацю та взаєморозуміння.

За думкою ряду сучасних науковців ці психологічні характеристики входять до складу емоційного інтелекту, який полягає в органічному поєднанні мислення з емоційною сферою особистості та становить основу саморегуляції поведінки [1, с. 85; 3, с. 132; 4, с. 122]. Автори зазначають, що структура емоційного інтелекту є різнорівневою, тому кожен з її компонентів має своєрідний вплив на педагогічну взаємодію. Розпізнавання власних емоцій є найпершим кроком до їх усвідомлення та розуміння їх природи та перебігу. У рамках цієї складової емоційного інтелекту можуть корінитися подальші уявлення про реалізацію емоцій у експресивних проявах поведінки педагога і про можливі шляхи їх розвитку та корекції. Самоконтроль та саморегуляція емоційних проявів є наступним компонентом емоційного інтелекту. У контексті комунікативної та інтерактивної сторін педагогічного спілкування вони забезпечують емоційне забарвлення навчального матеріалу, надання йому особистісного змісту і реалізацію таких виховних впливів на особистість учнів, як переконання та навіювання, що практично завжди ґрунтуються на зразках поведінки самого вчителя. Більш складним компонентом емоційного інтелекту у взаємодії педагога з учасниками навчально-виховного процесу є усвідомлення власних переживань та їх зв'язку з емоційними станами школярів, здатність до емпатії, чутливість до зміни почуттів співрозмовника, їх розвитку. Це забезпечує адекватне розуміння психічних станів дитини. Ці якості дозволяють вчителю прийняти позицію учня у різних педагогічних ситуаціях і, внаслідок цього, здійснювати прогноз щодо можливих результатів та наслідків про-

фесійних дій. Самомотивація як найскладніший компонент емоційного інтелекту сприяє постійному процесу пізнання, розвитку і реалізації емоцій вчителем [5, с. 148; 8, с. 201].

Усі ці складові емоційного інтелекту є основою для реалізації навчального процесу як співробітництва вчителя з учнями для досягнення спільного пізнавального результату. Для вивчення особливостей емоційного інтелекту було здійснено опитування студентів IV курсів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, які не лише засвоїли навчальні дисципліни професійного спрямування, але й пройшли виробничу педагогічну практику у школі. Результати анкетування дозволили виявити, що майбутні педагоги серед усіх складових емоційного інтелекту виявили, насамперед, емоційну обізнаність. 72% опитуваних досить ефективно орієнтувалися у широкому спектрі проявів характеристик учнів, могли дати їм змістовну характеристику та пояснити причини їх виникнення у школярів. При цьому студенти відзначали, що основою цього є переважно засвоєння психолого-педагогічних дисциплін у ході їх теоретичної підготовки.

Окрім цього, студенти виявили також здатність до розпізнавання емоцій інших людей (66%) та до емпатійності (58%). Вони пов'язували такі результати з набутим під час практики професійним досвідом, який дозволяє їм визначати переживання учнів за їх зовнішніми реакціями, мімікою, проявами поведінки. Студенти також підкреслювали, що реалізація механізму ідентифікації у навчальному процесі та педагогічному спілкуванні під час педагогічної практики сприяла розвитку емпатії, співпереживання з учнями у різнопланових педагогічних ситуаціях. Проте було виявлено також деякі складнощі у реалізації складових емоційного інтелекту майбутніми педагогами. 82% опитуваних студентів відзначали труднощі у саморегуляції емоційних станів. Насамперед це стосувалося управління негативними емоціями, а також стимулювання позитивних емоційних станів у складних педагогічних ситуаціях. 75% опитуваних засвідчили також й про труднощі у процесі самомотивації в ході розвитку емоційного інтелекту, підкреслюючи при цьому недостатні можливості у окресленні шляхів та засобів подальшого вдосконалення емоційної складової взаємодії з вихованцями.

Інтерактивне навчання передбачає, що у діяльності викладача центральне місце займає не окремий індивід, а група взаємодіючих особистостей, які стимулюють і активізують мисленнєву діяльність один одного. Особливо важливими при цьому є феномени змагання, суперництва. Це – модель спілкування особистостей у реальній спільній творчій діяльності, спрямованій на розв'язання завдань пошукового, проблемного характеру. Зважаючи на те, що більшість навчально-практичних завдань з питань реалізації компонентів емоційного інтелекту педагогом у професійній діяльності мають для студентів саме проблемний характер, застосування інтерактивних методів є виправданим та необхідним як умова формування і професійних знань та вмінь майбутніх педагогів, і як засіб формування їх навчальної мотивації. Серед інтерактив-

них методів навчання сьогодні найпоширенішими є метод дискусії, мозкового штурму, обговорення наукових питань у вигляді евристичної бесіди або круглого столу, ділові ігри та тренінгові заняття [4, с. 126; 7, с. 87; 10, с. 93]. Кожен з них може бути використаний відповідно до навчальної задачі та змістовного наповнення теми.

Першим етапом застосування інтерактивного методу мозкового штурму можна вважати етап мотивування студентів або експозиції проблеми. Він передбачає активізацію пізнавального інтересу з допомогою звертання до життєвих ситуацій, актуальних ідей науковців чи до практичного досвіду самих майбутніх учителів. Окреслену проблему можна презентувати, аналізуючи висловлювання медиків, фізіологів, психологів, педагогів, соціальних працівників про проблеми кризової поведінки підлітків та причин і проявів важковиховуваності школярів цього віку на цій основі.

Метою наступного етапу є забезпечення розуміння студентами того, чого вони мають досягти в результаті заняття. Інколи до формулювання очікуваних результатів можна залучати й їх. Разом з ними можна визначити критерії якісного оцінювання групового розв'язку поставленого завдання.

Третій етап передбачає надання навчальної інформації. Педагог може загострити увагу студентів на визначенні компонентів емоційного інтелекту та встановленні їх взаємозв'язку у практичній діяльності педагога. Спираючись на аналіз відповідної наукової літератури, викладач поступово підводить студентів до основної проблеми заняття.

Наступний етап заняття – його інтерактивна частина. Він передбачає застосування певної інтерактивної технології. Порядком його проведення містить: інструктування студентів щодо мети і послідовності дій, часових обмежень, правил і регламенту дій у цілому; об'єднання студентів у невеликі групи (по 6-12 чоловік); виконання завдання; студенти працюють у групах, а викладач є координатором їх дій; презентація результатів виконання завдання представниками груп.

При цьому викладач може підібрати низку навчальних проблемних завдань як самостійно, виходячи із змісту теми заняття, так і з залученням студентів з урахуванням їх потреб та інтересів. Це можуть бути питання емоційного впливу

на учнів підліткового віку з метою підвищення мотивації їх пізнавальної діяльності, організації адекватного реагування педагога на прояви типових підліткових кризових реакцій. Особливої значущості ці ситуації набувають у контексті розвитку таких складових емоційного інтелекту педагога, як саморегуляції та самомотивації його переживань у професійній діяльності.

На основі отриманих результатів студенти у ході колективного обговорення можуть прийти до висновку про особливості реалізації емоційного інтелекту вчителем у навчальному процесі та основні прийоми і засоби, які доцільно використовувати при цьому. По суті це є кінцевим етапом заняття – етапом підбиття підсумків. Викладач має встановити чіткий зв'язок між поставленими завданнями та кінцевими результатами, обговорити спірні чи недостатньо розглянуті сторони проблеми, визначити практичний аспект застосування отриманих у ході заняття знань. Окрім цього, на кінцевому етапі заняття окреслюється перелік актуальних питань чи проблем, що підлягають подальшому самостійному вивченню студентами та є основою для їх майбутнього професійного саморозвитку.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз проблеми свідчить про важливість застосування інтерактивних методів викладання психологічних дисциплін для формування такої пізнавальної мотивації майбутніх педагогів, яка забезпечує розвиток важливих складових емоційного інтелекту та ефективність їх професійного зростання. Саме навчальна діяльність з застосуванням інтерактивних методів дозволяє залучити студентів до взаємодії у розв'язанні професійно значущих ситуацій, створює умови не лише для підвищення мисленнєвої активності кожного, а й сприяє формуванню орієнтації студентів на досягнення колективного результату, який є неможливим без їх активної взаємодії як у когнітивному, так і в емоційному аспекті. Подальший пошук можливостей застосування інтерактивних методів у ході лекційних, практичних та лабораторних занять з психології може стати запорукою підвищення інтересу студентів до проблем реалізації емоційного інтелекту та усвідомлення його необхідності для подальшого професійного саморозвитку особистості педагога.

Список літератури:

1. Андреева И.Н. Об истории развития понятия «эмоциональный интеллект» / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 83–95.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація / Наталія Павлівна Волкова. – К.: ВЦ Академія, 2006. – 256 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Ценное практическое руководство по развитию и совершенствованию эмоций человека / Д. Гоулман. – Москва: Хранитель, 2008. – 476 с.
4. Дерев'яно С.П. Сучасні технології розвитку емоційного інтелекту / С.П. Дерев'яно // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. Т. XII, част. 5. – К., 2010. – С. 121–129.
5. Маркова А.К. Психология труда учителя / Аэлита Капитоновна Маркова. – М., Педагогика, 1993. – 230 с.
6. Межличностное общение / [составители Н.В. Казаринова, В.М. Погорьша]. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.
7. Психологічні тренінги в школі [Упорядник Т. Шаповал] – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
8. Рогов Е.И. Психология общения / Евгений Иванович Рогов. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2001. – 336 с.
9. Семиченко В.А. Психология педагогической деятельности / Валентина Анатоліівна Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
10. Федорчук В. Комунікативна компетентність педагога / Віктор Федорчук. – К.: Шк. світ, 2007. – 128 с.

Яновская Т.А.

Полтавский национальный педагогический университет
имени В.Г. Короленко

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПОД ВЛИЯНИЕМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются функции педагогического общения и анализируются проявления эмоционального интеллекта в контексте его интерактивной стороны, что есть важным фактором эффективной саморегуляции в профессиональной деятельности педагога. Приведены результаты эмпирического исследования, направленного на определение особенностей реализации эмоциональной составляющей профессионального общения студентов. Подчёркиваются пути развития эмоционального интеллекта будущих педагогов в учебном процессе в условиях высшей школы.

Ключевые слова: педагогическое общение, функции общения, взаимодействие обучения, интерактивные методы обучения, коллективное познание, эмоциональный интеллект.

Yanovskaya T.A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenka

FEATURES OF FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE PEDAGOGES UNDER THE EFFECT OF INTERACTIVE METHODS OF TEACHING

Summary

The article deals with the functions of pedagogical communication and analyzes the manifestations of emotional intelligence in the context of its interactive side, which is an important factor in effective self-regulation in the professional activity of the teacher. The results of the empirical research aimed at revealing features of the implementation of the emotional component of professional communication of students are presented. The ways of development of emotional intelligence of future teachers in the educational process in high school conditions are outlined.

Keywords: pedagogical communication, communication functions, interaction, learning, interactive learning methods, collective knowledge, emotional intelligence.